Perly z hebrejského Matouše 1 - Úvod

KJ: Vítejte, přátelé, u odkrývání perel jazyka, historie a kontextu hebrejského evangelia Matouše. Jsem tu se svým přítelem a badatelem v hebrejštině Nehemiou Gordonem. Čekal jsem na to 18 let. Skutečně se to děje?

NG: Nu, chystáme se na první epizodu a obdaří-li nás Bůh dalším životem, mám naději, že budeme pokračovat s dalšími. V této první epizodě do toho prostě skočíme a uděláme první oddíl hebrejského Matouše, což je Mt 1, 1-17.

KJ: Nerad tě přerušuji. Vím, že jsi Nehemia Gordon z Hebrejské university. V hebrejském Matoušovi není verš 1,17..

NG: Ano, v hebrejském Matoušovi je 17. verš skutečně vynechán, máme jen verše 1-16, ale o 17. verši budeme mluvit, protože se objevuje v řečtině. Myslím, že je to skvělá příležitost vysvětlit lidem, že nevyhlížím to, že bychom se dívali jen na hebrejštinu a ignorovali řečtinu. Právě naopak: řečtina je základní text, a my se budeme dívat na hebrejštinu a porovnávat to. Myslím, že hodně věcí je tak zásadních, že i kdybychom neměli hebrejskou verzi, jsou to záležitosti hodné studia i diskuse, abychom rozuměli evangeliu Matouše z hebrejské perspektivy, i kdybychom neměli hebrejského Matouše. Ale hebrejský Matouš na to vrhá ještě více světla.

Vyhlížel jsem, že vezmu těch 28 manuskriptů hebrejského Matouše, jejich zobrazení, které mám v počítači, a že porovnám každý verš slovo od slova. Nemáme ovšem v každém manuskriptu všechny verše. Například první kapitola se zachovala jen asi v patnácti rukopisech. Když jsem to co máme studoval, přišli jsme na neuvěřitelné zdroje. Něco si nechám na později.

George Howard ve své knize z roku 1987 o hebrejském Matoušovi (The Gospel of Matthew) uvádí seznam devíti manuskriptů. Šel jsem do Národní knihovny Israele, která se tehdy jmenovala Jewish National and University Library, a díval jsem se do katalogu hebrejských manuskriptů na mikrofilmech. Usilují o to, shromáždit fotografie všech hebrejských manuskriptů z celého světa. Každý mikrofilm evidují pod číslem, například 51023, a napíší, co v něm je. Někdy je ten popis detailní, protože často si někdo objednal u písaře manuskript a řekl: „Víš, že jsem lékař, tak chci, aby v tom manuskriptu bylo něco o medicíně. Ve volném čase chci ale také studovat Maimonida a zajímám se též o astronomii.“ Vznikl tak manuskript, který byl souborem pěti různých věcí kopírovaných z pěti různých zdrojů.. Otevřel jsem tedy tu databázi a položil si jednoduchou otázku: Které manuskripty měl Howard? Chtěl jsem je vidět na vlastní oči – alespoň jejich fotografie. Pak jsem si řekl: Které další manuskripty existují? Howard napsal, že je to jen základ. On o hebrejského Matouše vlastně zakopl. Až do Howarda každý, kdo mluvil o hebrejském Matoušovi Šem Tova, se domníval, že jde o stejnou verzi, kterou kolem roku 1500 publikovali dva kněží, protestantský kněz Munster a katolický Du Tillet. Každý z nich tvrdil, že nalezl manuskript hebrejského Matouše v židovských písemnostech a publikoval ho. Všichni předpokládali, že Matouš Munstera i DuTilleta je stejný jako Matouš Šem Tova. Howard si jen ze zvědavosti objednal kopii z Britské knihovny a hned viděl rozdíl. Nikoli stoprocentní, ale od Šem Tova k DuTilletovi prošel text tak neuvěřitelnou revizí, že verze DuTilleta i Munstera se více podobají řeckému textu. Hebrejský Matouš Šem Tova, o kterém budeme hlavně mluvit, uchovává to, co leckde v řečtině nenajdete. Kupříkladu celý vynechaný verš 17.

KJ: Ano. Ještě jedna maličkost, o které tam mluví. Říká: „Když jsem prozkoumal hebrejského Matouše Šem Tova pečlivěji, užasl jsem, když jsem objevil, že jde o původní hebrejský spis, nikoli o překlad. Navíc hebrejština, kterou je napsán, je právě ta, kterou by člověk očekával u dokumentu z 1. století n.l. a dochovaného Židy přes středověk.“ To je silný výrok.

NG: Je to extrémně silný výrok, a byl za něj těžce kritizován. Ale to, co říká, je velice důležité. V roce 1986 napsal článek, kde říká: „Z dochovaného manuskriptu je teď možné znovu získat mnoho z původní hebrejské kompozice.“ To se zásadně odlišuje od výroku: „Mám originál napsaný v prvním století Matoušem.“ A uvádí analogii – mluví o Moudrosti Siracha, či o spisu Ben Sira, který je součástí Apokryfů. Máme tedy celý řecký text, který křesťanská církev uchovala jako součást Septuaginty. Máme manuskripty ze třetího století, kolem roku 300. A v Moudrosti Siracha se v úvodu píše, že byl přeložen z hebrejštiny vnukem autora, a píše to kolem roku 175 př.n.l., což znamená, že samotná kniha byla napsaná kolem roku 200 př.n.l. Ale hebrejský originál jsme neměli. A po staletí se debatovalo o tom, zda byl skutečně napsán hebrejsky, zda autor jen neprohlašuje, že šlo o

hebrejský spis, aby mu dodal na zajímavosti a aby lidi řekli: „Toto je legitimní dokument.“ Protože nebyl napsán řecky, ale hebrejsky a do řečtiny byl přeložen. Tuto debatu vedli badatelé po staletí. Až v roce 1896 cestovaly dvě sestry ze Skotska, Lewis a Gibson, přes Káhiru, a přišly do synagogy Ben Ezra. Tam nalezly ve skříni tyto dokumenty a zeptaly se, zda je mohou koupit, a vrátily se s nimi na universitu v Cambridge, kde prof. Solomon Schechter ihned poznal, že jedním z těch dokumentů je hebrejský text Ben Sira. Možná si myslíte, že tím to skončilo. Máme hebrejský text Ben Sira. Byl však z káhirské genízy a datoval se kolem roku 1000. Ale lidé řekli: My máme Ben Sira z roku 300 n.l. v řečtině, ten hebrejský text je o 700 let mladší, jde tedy pravděpodobně o překlad z řečtiny. Jinými slovy, říkali toto: „I kdyby byl původně napsán hebrejsky, byl přeložen do řečtiny a pak zpátky do hebrejštiny.“ A byly ohnivé diskuse o tom, zda byl původně napsán hebrejsky, a to dokonce i poté, co Solomon Schechter publikoval hebrejský text. Také měl více manuskriptů. Až když začal Yigal Yadin, israelský archeolog z Hebrejské university, vykopávat Masadu, našli tam fragmenty původního hebrejského Ben Sira. To konečně definitivně prokázalo, že Ben Sira, Moudrost Siracha, byla původně napsaná hebrejsky a přeložena do řečtiny. Howard poukázal na něco velice důležitého: Porovnáte-li fragmenty z doby 50 či 100 před přelomem letopočtu, které Yigal Yadin nalezl na Masadě, s textem z roku okolo 1000 n.l., prošel velkou změnou, když písaři kopírující text přepisovali do svého jazyka a měnili slova. Často to nebylo záměrné, šlo o zvyk. Jeden termín nahradili jiným, který jim byl bližší. Takže máme celý řecký text Ben Sira, o němž víme, že byl okolo roku 175 př.n.l. přeložen z hebrejštiny. Máme fragmenty v hebrejštině, jednotlivé verše tu a tam, z doby druhého chrámu, nalezené na Masadě. A pak máme daleko ucelenější text, i když nikoli úplný, ale většinu textu, a řadu manuskriptů z káhirské genízy. Neznamená to, že hebrejština z káhirské genízy je přesně totéž, co Ben Sira napsal v roce 200 př.n.l., protože ten text v průběhu let prošel změnami. A Howard to přirovnal k hebrejskému Matoušovi Šem Tova. Řekl: „Podívejte se, rabíni to uchovali. A když to uchovávali, dělali to, co rabíni dělají. Když například viděli Boží jméno JHVH, není možné, aby ho nechali v evangeliu Matouše. Nahradili by ho výrazem „hašem“. Víme, že židovští písaři by to udělali.

Takže, Howard tvrdí, že stejně jako byl Ben Sira napsaný hebrejsky, přeložený do řečtiny a máme hebrejského potomka z káhirské knihovny, je tento hebrejský Matouš něco podobného, že to není slovo od slova to, co Matouš napsal v prvním století, ale že je možné z něho zpětně získat něco z původního textu.

KJ: A zde přichází to důležité, a já myslím, že jsi k tomu jedinečně vybavený. Howard říká, že k potížím s těmito manuskripty patří to, že je těžké je číst.

NG: Se vší úctou k Howardovi, je to obtížné číst pro někoho, kdo byl vyučen v biblické hebrejštině a zná jen čtvercové písmo, ale když studujete středověkou kurzívu a semikurzívu a mediál, a existuje mnoho různých způsobů psaní hebrejštiny - jakmile se s daným písmem seznámíte, je skutečně jednoduché ho číst. Abych ale řekl pravdu, některé druhy písma jednoduché nejsou, například raná sefardská kurzíva, kde jsou tři různé formy *alef* na jedné řádce, někdy ob slovo. Je to tedy trochu obtížnější, a pokud jste nebyli učeni, jak toto písmo číst, bude to pro vás obtížné.

KJ: Ty jsi byl v této dovednosti vyučen, ale Howard říká, že lidé, kteří o to mají zájem, mají potíž to přečíst.

NG: Já jsem nebyl vyučen tomu, jak toto písmo číst, ale byl jsem připravován. V prvním roce studia na Hebrejské universitě jsem rozuměl asi jen 80 procentům toho, co profesoři říkali, a zjistil jsem, že pokud nezískám detailní poznámky přednášek, tak neudělám zkoušky. V mé třídě byly mladé dámy, které si zapisovaly vše, co profesor řekl, a protože to bylo předtím, než lidé psali na počítači, psaly rukou. Napsaly i pokyn: „Toto je administrativní záležitost, to si nepište.“ Přišel jsem tedy k pěti mladým dámám a zeptal se, zda si mohu ofotit jejich poznámky, a udělal jsem si kopie. Pak jsem se začal připravovat ke zkouškám, otevřel ty záznamy a zjistil, že je nedokážu přečíst. Proč jsem je nemohl přečíst, když byly hebrejsky? Protože jsem se ve školce učil psát hebrejštinou, kterou psala diaspora v sedmdesátých letech 20. století. Hebrejština, kterou se píše v Israeli, je jiná. Měl jsem tedy pět sad rukou psaných zápisů, a každý z nich používal jinou abecedu. Bylo to *alef, bet, gimel, dalet, hey,* ale *bet* jedné dívky bylo odlišné od *bet* další dívky, a ta třetí, která byla z Jemenu, měla ještě jiné *bet.* Myslel jsem, že tu zkoušku neudělám. Začal jsem propadat panice. Měli jsme ale přednášky a cvičení z hebrejské epigrafie, kde dostanete text v paleohebrejštině, sednete si a luštíte. Tak jsem si sedl a řekl si: „Vím, že toto slovo je *et*, protože se objevuje vždy, když jde o předmět, takže už máme *alef* a *tav*. Potom *bet* a *kaf*. Trvalo mi asi hodinu, než jsem rozluštil písmo každého toho zápisu. Podobně jsem luštil i staré druhy hebrejského písma.

KJ: Těch 28 manuskriptů, kvůli nimž jsi prošmejdil knihovny, jsou napsané různými druhy písma. Není jednoduché je číst. Ty jsi se je naučil číst..

NG: Jsou psané mnoha různými druhy písma, protože pocházejí z různých staletí a různých míst. Kapitola 1, verše 1 až 16 hebrejského Matouše se uchovala přesně v 16ti manuskriptech. Je toho mnoho, o čem můžeme hovořit. Howardův článek z roku 1986 se jmenuje *Was the Gospel of Matthew Originally Written in Hebrew?* (Bylo evangelium Matouše původně napsané hebrejsky?) Chci z něj ještě něco přečíst: „Nechci tvrdit, že hebrejština v Šem Tovově textu je čistou hebrejštinou 1. století n.l., protože jí jasně není.“ A brzo například uvidíme, že obsahuje latinské slovo „*Christos*“. To zjevně není hebrejština 1. století. Text prvního století musí být lingvisticky „vykopán“, mohu-li to tak říct. Matouš Šem Tova je psán biblickou hebrejštinou se zdravou příměsí mišnaické hebrejštiny a s pozdějším rabínským slovníkem a idiomy. Odráží také změny vnesené středověkými židovskými písaři, kteří se snažili přiblížit text řečtině. Jinými slovy, když ho písaři přepisovali, řekli si: „Tady chybí verš 17.“ A někteří písaři verš 17 doplnili, neboť některé hebrejské manuskripty Matouše verš 17 mají, protože si řekli: „Toto chybí.“ Podle Howarda tento verš chybí, protože tam původně nebyl. Howard říká: „Primitivní vrstva Šem Tovova Matouše je psaná nevybroušeným stylem a je plná negramatických konstrukcí a formami a idiomy z aramejštiny“, čímž myslí, že převažujícím jazykem prvního století byla aramejština, a že i hebrejština Židů mluvících hebrejsky byla zabarvená aramejštinou. „Připomíná tak mnohé fragmenty svitků od Mrtvého moře, a zdá se přináležet ke stejnému časovému období. Číst Šem Tovova hebrejského Matouše je často jako číst jeden ze svitků od Mrtvého moře“, říká Howard.

KJ: Celá léta jsme říkali, a říkáme to znovu: Toto není hebrejské evangelium Matouše, které psal Matouš. Je to *svědek*. Svědek, jehož užíváme, když se díváme na překlady a na řečtinu a hebrejštinu, na všechno dohromady, a docházíme k závěru: „vypadá to jako původní hebrejština“. Někteří jsou frustrovaní, protože některá slova nemohou najít – nejsou v Tanachu. Jsou z hebrejštiny Mišny nebo z aramejštiny.

NG: A uvidíme i latinská slova, zpravidla glosy. Chci teď přečíst něco jiného od Howarda, co je skutečně důležité. Nejprve přináší analogii s Ben Sira. Chce tím říci, že víme, že Ben Sira byl napsán kolem 200 př.n.l., že dnes považujeme za pravdivé, že byl přeložen z hebrejštiny. Ale ten z roku 1000 s ním není doslovně identický. Byl přenášen kopírováním, a během toho přenášení se ledacos změnilo. Je svědkem o původní hebrejštině, která někdy stojí za některými problémy v řeckém textu a poskytuje nám lepší porozumění, než jaké bychom získali ze samotné řečtiny, ale při studiu Ben Sira nemáte na vybranou – řecký text je stále tím hlavním textem. Jsou tam části, kde máme jen text řecký a hebrejský text chybí.

Lidé mohou namítnout: „Nehemio, ty říkáš, že Matouš je překladem z hebrejštiny.“ Ano a ne. Zde je důležitá další Howardova analogie, kdy přináší Josepha Flavia. Josephus byl Žid z Galileje, který byl generálem armády židovských povstalců proti Římanům. Římané ho zajali a zbytek svého života strávil jako zajatec Římanů. Napsal tehdy knihu Válka židovská. Už jen z názvu můžete usoudit, že psal z římské perspektivy, protože z perspektivy židovské šlo o válku římskou. V úvodu poznamenává, že ji napsal *hebrejsky*. Někteří lidé však říkají, že když říká „hebrejsky“, myslí „aramejsky“. To se mi zdá dost nepravděpodobné. Říká, že jde o největší válku jeho doby. A také, že „všichni druzí o ní lžou“. Napsal, že ji psal „jazykem naší země“ a pak ji přeložil do řečtiny pro ty, kteří neznají hebrejsky. Odborníci na řečtinu říkají, že řečtina je to dobrá, plynulá, i když nese příchuť hebrejštiny. A Howard tvrdí, a říkají to i jiní, že nepřekládal slovo od slova, ale v podstatě to přepsal v řečtině. Říká se tomu hebrejská edice a řecká edice. A Howard tvrdí, že Matouš Šem Tova byl prostě hebrejskou edicí a že podle ní Matouš napsal i řeckou edici. To je klíčové. Proto neříkáme: „Odvrhněme řečtinu, to je jenom pozdější řecký překlad.“ Toto vůbec neříkáme.

KJ: Když jsi mi před 18 lety překvapivě řekl: „hebrejské evangelium Matouše“, musím přiznat, že to první, co mě napadlo, bylo: „Našel původního Matouše!“ Během doby jsem se poučil, že máme svědka. Ale říkám vám, je to svědek plný perel.